

**Univerzita Karlova
Filozofická fakulta**

Ústav českého jazyka a teorie komunikace
Filologie – Český jazyk

Autoreferát (teze) dizertační práce

Mgr. et Mgr. Kristýna Poulová

**Pravda, nepravda a lež v českém mediálním diskurzu
Metody fact-checkingu uplatňované na portále Demagog.cz v rámci
prezidentské kampaně 2018**

**Truth, Untruth and Lie in the Czech Media Discourse
Fact-checking Methods Applied on the Website Demagog.cz during the 2018
Presidential Campaign**

vedoucí práce: Mgr. Petr Kaderka, Ph.D.

2022

Obsah

ÚVOD.....	3
VÝZKUMNÉ OTÁZKY	3
ZÁKLADNÍ POJMY	4
KONTEXT DOSAVADNÍHO VÝVOJE ČINNOSTI.....	5
METODOLOGICKÉ ZÁSADY VÝZKUMU A JEHO PRŮBĚH	5
JEDNOTLIVÉ FÁZE FACT-CHECKINGU NA PORTÁLE DEMAGOG.CZ	7
POZICE PROJEKTU VŮČI JEHO ČTENÁŘŮM, MASMÉDIÍM A POLITIKŮM.....	10
VYMEZENÍ FACT-CHECKINGU OPROTI DALŠÍM ČINNOSTEM ZAMĚŘENÝM NA OVĚŘOVÁNÍ POLITICKÝCH VÝROKŮ.....	12
ZÁVĚR	13
LITERATURA	14
ODBORNÝ ŽIVOTOPIS	15

Úvod

Předkládaná dizertační práce nabízí detailní popis **fact-checkingu**, činnosti, která byla do českého prostředí importována ze Spojených států. Výzkum byl zaměřen na jediný na tuto činnost specializovaný český projekt Demagog.cz, jenž vznikl v roce 2009 v rámci rozvoje celosvětového fact-checkingového hnutí.

Cílem práce bylo zjistit, jak projekt metody fact-checkingu uzpůsobil českému prostředí a jakou pozici zastává v domácí politické komunikaci, jaká jsou jeho specifika, limity a přínosy.

K tématu jsem se dostala při přípravě své diplomové práce, která byla věnována vytváření mediální dialogické sítě okolo kauzy lhaní politika Michala Haška ohledně jeho účasti na povolebním setkání s prezidentem Zemanem. V tomto případě měla masmédiá neoddiskutovatelný podíl na kategorizaci Haškových výroků jako *živých*. Pokud ovšem k analýze veřejných vystoupení politiků využívají hodnocení dodaná projektem Demagog.cz, není zodpovězení této otázky tak jednoznačné.

Výzkumné otázky

Z tohoto drobného povšimnutí vzešly první výzkumné otázky této práce, které jsem po absolvování dvou hloubkových rozhovorů s tehdejší koordinátorem projektu Demagog.cz rozšířila na celkem devět (viz níže). Jejich zodpovězení jsem se poté detailně věnovala v jednotlivých kapitolách dizertační práce.

1. Je označení lež do určité míry obsaženo v postupu hodnocení projektu, nebo se ho dopouštějí až masmédiá svou vlastní interpretací?
2. „Navádí“ hodnotitelé k vytváření „pravdivostního skóre“, nebo se jedná pouze o „mediální zkratku“ celkového hodnocení mediálního vystoupení projektem Demagog.cz?
3. Jak se představitelé projektu kategorizací pomocí vybraného hodnoticího systému vyjadřují ke konceptu pravdivosti?
4. Které interpretační metody používají k co nejjednoznačnější kategorizaci faktických výroků?
5. Jak probíhá proces výběru faktických výroků k hodnocení? Daří se představitelům projektu skutečně (až na stanovené výjimky) zachytit všechny faktické výroky, jak sami deklarují?

6. Byl by fact-checking bez nejnovějších technologických možností internetu vůbec možný a jak jsou v rámci projektu v celém procesu technologie využívány?

7. Jaký vliv na výsledek ověřování má to, kdo ho provádí a jak vzniká ve společné diskuzi představitelů projektu?

8. Jak zástupci projektu pracují se zdroji pro ověřování?

9. Jak budují pozici projektu navenek – v kontaktu s konzumenty svého obsahu, čtenáři, autory hodnocených výroků, politiky, i rozšiřovateli výsledků své práce, masmédií?

Základní pojmy

Ústředním pojmem předkládané dizertační práce je popisovaná činnost – **fact-checking**, jejíž název je odvozen z anglického slovesa „to fact-check“, definovaného jako „ověřit faktickou přesnost něčeho“. V pojmu fact-checking je reflektována jen část celého procesu – **ověřování fakt**. Předchází mu jejich výběr a následuje ho hodnocení.

S **fakty** je na Demagog.cz pracováno prostřednictvím **faktických výroků**. Zájem projektu je omezen na **faktické výroky politiků** pronesené v rámci jejich veřejného vystupování, nejčastěji v masmédiích. **Výběru faktických výroků** tedy ještě předchází výběr **politických komunikátů**, z nichž jsou výroky vybírány.

Podle představitelů projektu mají faktické výroky svou **faktickou a nefaktickou (názorovou) část**. Dále je třeba určit, která část výroku zahrnuje hlavní faktickou informaci a která pro ni pouze nabízí **kontext**.

Proces, kdy jsou zachycené fakty srovnávány s fakty v identifikovaných zdrojích, se nazývá **ověřováním**, po něm následuje **hodnocení** výroku pomocí vybrané kategorie na **hodnoticím škále** projektu a tvorba jeho **odůvodnění**. V rámci fact-checkingu tedy dochází ke kategorizaci na vícero úrovních po sobě.

Toto je sada základních pojmů, s nimiž jsem pracovala jako s členskými, tedy jejichž vyličení se zakládalo na mém porozumění **členským metodám** uplatňovanými zástupci projektu. Ve společných diskuzích často během ověřování odkazují na **metodiku**, tak označují stručný soupis pravidel pro kategorizaci výroků, který je uveřejněn v sekci webu *Jak hodnotíme?*.

Kontext dosavadního vývoje činnosti

Abych mohla vymezit pozici české verze fact-checkingu provozovaného na projektu Demagog.cz v současné politické komunikaci, musela jsem nejprve nastínit historický vývoj této činnosti – vyličila jsem, jak se fact-checking **vydělil ze souboru činností novinářů** pracujících s výroky politiků, jak se **institucionalizoval**, jak se stal **předmětem celosvětového hnutí** a **jak ho některá masmédia opět internalizují**.

V obnoveném zájmu o fact-checking na přelomu tisíciletí vyjádřeného vznikem fact-checkingového hnutí hrály roli celospolečenské, technologické i žurnalistické vývojové trendy. Souvisel s prudkým rozvojem možností **internetu**, příchodem éry **postpravdivé (postfaktuální) politiky** spojené s produkcí fake news i snahou novinářů o **vybudování nového objektivnějšího stylu reportování o politice**.

Metodologické zásady výzkumu a jeho průběh

Jelikož jsem přesvědčena, že průběh fact-checkingu lze nejlépe popsat v prostředí, kde je běžně prováděn, zvolila jsem cestu **etnografického výzkumu**. Ta je založena na úsilí o tzv. hustý popis (Geertz 2000), který spočívá nejen v zachycení zásadních znaků činnosti, ale i informací potřebných pro jejich správnou kontextově zakotvenou interpretaci.

V práci jsem se přiklonila ke směru, který bývá považován za radikalizaci etnografie, k etnometodologii, přesněji řečeno k **etnometodologicky poučené etnografii** (Crabtree et al. 2000), která vychází ze snahy porozumět činnosti skrze detailní pozorování praktik členů daného společenství. Teprve na jeho základě výzkumník dochází ke svým závěrům. Načerpát tyto „členské“ znalosti mi pomohla i možnost si činnost vyzkoušet na vlastní kůži a z novice v oboru se tak postupně stát vědoucím členem společenství.

Etnometodologie je založena na poznání, že ač je uskutečňování našeho sociálního života vždy vázáno na jeho kontext (dle principu indexikalit) tím, jak je uspořádáno, přirozeně poskytuje návody pro to, aby mu bylo správně porozuměno (dle principu reflexivity) (Auer 2014, 126). Cílem výzkumu je tedy vždy podniknout cestu od chaosu v očích nevědoucího člena komunity k řádu vlastnímu jejím členům.

Svůj výzkum jsem započala **rešerší** veřejně dostupných informací o portálu, což mi poskytlo základ pro zmapování bílých míst, na které jsem se dotazovala v **prvním hloubkovém**

rozhovoru s koordinátorem projektu. Na základě něho jsem vygenerovala další výzkumné hypotézy, které jsem ověřovala při svém **prvním pobytu v terénu** – během pozorování koordinátora při výběru výroků z pořadu Otázky Václava Moravce přímo v jeho bydlišti. Tento postup ale selhal, protože jsem narazila na projevy efektu pozorovatele, moji přítomnost v terénu koordinátor zřetelně pociťoval jako invazivní prvek a nebyl příliš ochotný v další spolupráci se mnou pokračovat.

Situaci jsem zkonzultovala se svým školitelem a rozhodla se přistoupit k **revizi svého výzkumného plánu**, která spočívala ve využití nástrojů **digitální etnografie**. Koordinátorovi jsem nabídla, že mi bude průběžně nahrávat dění na obrazovce svého počítače a na pasáže, které mi nebudou srozumitelné, se ho zeptám při předání další nahrávky. Souhlasil, a tak jsem se s ním mohla dohodnout na spolupráci během **prezidentské kampaně 2018**, během níž jsem se s ním setkávala téměř každý týden.

Před začátkem kampaně jsem s ním provedla **druhý hloubkový rozhovor**, abych zjistila, zda postup fact-checkingu nedoznal výraznějších změn. Výhodami toho, že jsem se zaměřila na tuto kampaň, bylo, že jsem měla možnost pozorovat rutiny v průběhu všech fází kampaně a vzhledem k volbě osobnosti byla přehlednější než např. ta spojená s volbami do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR.

Mezi svá data jsem tedy zahrнула také **videozáznamy**, které nabízejí v „surovější“ podobě než mé **zápisky z terénu** přístup k detailům sociální akce. Jejich výhodou není jen, že je s jejich pomocí možné zachytit i jednání neverbálního a vizuálního rázu (zejména práci přímo v administrativním systému projektu), ale i to, že se k jednotlivým detailům zachycených aspektů sociální interakce lze vracet a opětovně je analyzovat. Video přitom představuje stále v sociálních vědách málo využívanou techniku uchovávání dat, ač je dostupná a levná. Na druhou stranu je patrné, že přináší ve výzkumu mnoho etických výzev, i proto jsem se nakonec rozhodla videozáznamy pořízené v rámci výzkumu (v celkové délce okolo 7 hodin materiálu) spolu s touto prací nezveřejňovat.

Rozhodnutí pořizovat v rámci výzkumu videozáznamy ovlivňuje celý jeho proces od jeho přípravy až po prezentaci jeho výsledků. Ve svém výzkumu jsem vycházela z **příruček zachycujících praktické návody pro pořizování a uchovávání videozáznamů z terénu etnografického výzkumu**, které uveřejnili Heath, Hindmarsh a Luff (2010) a Tuma, Schnettler, Knoblauch (2013).

Jelikož etnometodologicky poučená etnografie má vlastnosti induktivní disciplíny a sběr a vyhodnocení videodat má svá specifika, osvědčila se mi nejlépe v podobě tzv. **zaměřené etnografie** (Tuma, Schnettler, Knoblauch 2013, 63n), která je postavena na střídání krátkodobých pobytů v terénu a následné analýzy nejzajímavějších komunikačních situací, opětovném sběru dat a porovnání získaných dat. Tento proces probíhá v iterativních smyčkách až do okamžiku plného porozumění sledovaným fenoménům.

K **epizodickému intenzivnímu pozorování** (Delamont 2004) mě vedlo také zjištění, jak práce na portálu funguje – v běžném režimu je k hodnocení vybráno pravidelně či nárazově jen několik politických komunikátů, v rámci kampaně se frekvence hodnocení sice zvyšuje, ale vzhledem k tomu, že ověřovatelé se ho účastní na dobrovolné bázi, není možné, aby probíhalo každodenně.

Po prvních dvou fázích výzkumu (jeho přípravě a sběru dat) následovala analýza pořízených dat. K ní jsem využila analytického nástroje **etnometodologické konverzační analýzy**. K interakci je v jejím rámci přistupováno jako k sekvenci akcí. Prostřednictvím konverzační analýzy jsem například mohla sledovat, jak se střídání představitelů v jednotlivých rolích při fact-checkingu odráží v jeho celkovém výsledku nebo jak jsou jejich repliky uspořádány do dvojice normativně spojených akcí (párových sekvencí).

K objasnění specifik fact-checkingu jsem využila také potenciálu **metapragmatické vnímavosti** (Verschueren 2000), díky níž jsem skrze metajazykové jednání, zejména koordinátora projektu, mohla nahlédnout nevyřčené či nechat si dovysvětlit jen naznačené tak, aby bylo zřetelné, co je v kontextu výběru výroků, jejich ověřování a hodnocení považováno za relevantní a adekvátní. Jako cenný zdroj **metapragmatických komentářů** mi posloužily také poznámky, které koordinátor projektu vkládá ke každému výroku přidělovanému k ověření některému ze stážistů, či záznamy diskuzí mezi experty projektu.

Jednotlivé fáze fact-checkingu na portále Demagog.cz

V následujícím přehledu popíšu jednotlivé fáze fact-checkingu provozovaného na portále Demagog.cz, jak jsem je měla možnost zaznamenat během prezidentské kampaně 2018. Jedná se o mnohaúrovňový proces, do něhož jsou oprávněni v různé míře zasahovat různí představitelé projektu.

Nejprve dochází k **výběru politických komunikátů**. V tomto ohledu je možné pojmenovat několik tendencí – koordinátor, do jehož kompetencí tento úkon spadá, dává soustavně přednost těm komunikátům, které jsou vysílány audiovizuálními masmédií, včetně internetových televizí (jejich počet je totiž z kapacitních důvodů zvladatelný), které jsou produkovány veřejnoprávními masmédií (kvůli povinnosti o reprezentativní zastoupení politiků), které jsou díly pořadu, v němž se postupně objevují všichni prezidentští kandidáti či jejich většina (je možné je dobře srovnávat), a ty, které jsou pro danou kampaň specifické (např. finální televizní duely).

Poté je třeba v administrativním systému projektu založit položku pro daný politický komunikát. Ty jsou v administrativním systému bez ohledu na jejich žánrové zařazení nazývány *diskuzemi*. Pod hlavičkou položky jsou výroky na stránkách prezentovány a výroky jsou v jejich rámci řazeny chronologicky a lze je vyfiltrovat i podle jmen jejich autorů, politiků.

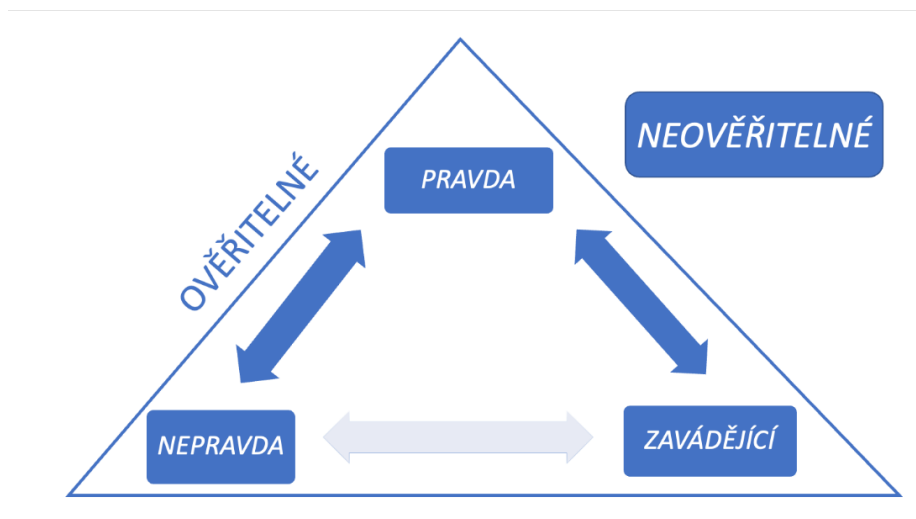
Následuje fáze **výběru faktických politických výroků**. Nejčastěji jsou vybírány buď přímo ze záznamu audiovizuálního politického komunikátu, nebo z jeho přepisu, přičemž preferován je přepis, protože výběr výroků je z něj méně pracný, jiný rozdíl ovšem mezi oběma alternativami koordinátor, v jehož kompetenci činnost je, nespatřuje – výběr výroků z mluveného či psaného jazyka považuje za rovnocenný. Koordinátor se při něm neřídí žádnou oficiální definicí (faktické výroky jsou v metodice portálu definovány jen negativně). Faktické části výroků se snaží „očistit“ od jejich názorových složek. Výroky běžně zahrnují vícero faktů. Na které se mají ověřovatelé zaměřit a které jsou pouze kontextem pro jiné, se dozvědí z poznámky, kterou koordinátor vkládá ke každému výroku před jeho přidělením ověřovateli. K výběru nejsou z kapacitních důvodů vybírány všechny faktické výroky (i s přihlédnutím k oficiálně nehodnoceným typům faktických výroků), ale jen ty, které jsou pro čtenáře pozoruhodné. Tímto způsobem jsou při jejich výběru uplatňovány podobné filtry, které byly v případě zpravodajského obsahu identifikovány jako zpravodajské hodnoty (Galtung, Ruge 1965).

Výroky jsou poté přiděleny jejich ověřovatelům, tzv. stážistům. Jedná se o studenty, kteří se práce na projektu účastní na základě dobrovolnosti. K přidělování koordinátor využívá několika tabulek zachycujících odborné preference a časovou dostupnost stážistů. Technologicky totiž administrace webu nebyla vybavena na kombinaci příznaků k jednotlivým ověřovatelům.

Co se týče **metod interpretace výroků**, výroky jsou většinou interpretovány doslovně, přestože se do nich mohou promítat běžné způsoby legitimizace tvrzení politiky, např. v podobě tzv. krajních formulací (*extreme case formulations*) (Pomerantz 1986). Přednost je dáována interpretačním rámcům, které umožňují dospět k co nejjednoznačnějšímu hodnocení, např. právnímu namísto toho vycházejícího z každodenní morálky. Potvrzuje to zjištění amerického odborníka na fact-checking Lucase Gravesa (2016), jehož etnografický a textově-analytický výzkum amerického fact-checkingu pro mě byl jednou z největších výzkumných inspirací, že předmětem hodnocení fact-checkerů jsou zejména tzv. institucionální fakta odvoditelná z definic, konvencí a byrokratických praktik v rámci určitého institucionálního aparátu. Jejich ověřování nutně předchází výběr autority zastupující danou instituci nebo zjištění rozsahu stanovených pravidel pro jejich platnost. Signifikantní z hlediska konverzační analýzy je v rámci hodnocení výroků práce s opravami – zohledněna je v něm pouze sebeoprava, nikoliv oprava iniciovaná jiným účastníkem interakce.

Stážisté poté **posílají své návrhy hodnocení a znění odůvodnění ke kontrole** koordinátorovi. Ten je upravuje a posílá k doplnění dalšímu expertovi, sám totiž vystupuje jako expert na domácí politiku. V součinnosti vyberou hodnocení výroku a doladí odůvodnění tak, aby jasně podporovalo zvolené hodnocení.

Z hodnocení výroků je patrné, že hodnotitelé chápou kategorie *pravda* a *nepravda* jako krajní body kontinua (již kvůli podkategorii *pravda s výhradou* či pocíťované absenci kategorie *polopravda*). Kategorii *zavádějící* jsou zohledňovány jiné aspekty výroku než jeho pravdivost (např. adekvátnost), důraz je kladen na úplnost a správnost kontextu tvrzení. Jak ale ukázal výzkum, nepřímo se pomocí této kategorie hodnotí i motivy politika při vyřčení výroku a takto hodnocené výroky bývají formálně pravdivé i nepravdivé. Výroky hodnocené jako *neověřitelné* musí být něčím pro čtenáře pozoruhodné (viz výběr výroků výše).

Poté je hodnocení vybraného politického komunikátu **zveřejněno** na portálu projektu a v podobě grafiky je na něj odkazováno i **na Facebooku**. Na základě zpětné vazby od čtenářů projektu i hodnocených politiků je možné, aby byly **výroky rekatégorizovány či upravovány odůvodněním kategorizace**. Na hodnocení má zpětná vazba vliv ale jen v případě, kdy je identifikována nějaká chyba v postupu ověřování, ve většině případů, pokud je zapracována do odůvodnění, jen jako jeho doplnění.

Jak je tedy z popisu procesu patrné, **kategorizace** probíhá v rámci fact-checkingu hned **na několika úrovních za sebou**. Kromě koordinátora, stážistů a expertů se na chodu portálu podílí ještě další jeho představitelé, jako například metodolog, kteří ovšem do jeho každodenního fungování nezasahují.

Novodobá podoba fact-checkingu vznikla v prostředí **technologií webu 2.0**, a jeho fungování je s nimi tedy neodmyslitelně spjato. Nejinak je tomu v případě projektu Demagog.cz, na němž se ověřují informace téměř výhradně dostupné on-line, výroky ověřovatelům se přidělují na základě sdílených dokumentů, služeb instant messagingu se využívá pro komunikaci mezi experty, výsledky fact-checkingu jsou publikovány v řádu hodin a obratem se prezentují na sociálních sítích. Portál je budován jako databáze faktických politických výroků, v níž mohou jeho uživatelé vyhledávat dle klíčových slov či autora výroku.

Pozice projektu vůči jeho čtenářům, masmédiím a politikům

Specifika české verze fact-checkingu vylíčím skrze to, jak se projekt staví ke **konzumentům svého obsahu** (čtenářům), jeho **zpracovatelům** (masmédiím) a **autorům hodnocených výroků** (politikům).

Hlavní cílovou skupinu projektu tvoří mladí lidé, zejména s vysokoškolským vzděláním a pocházejícím z velkých měst. S nimi projekt komunikuje primárně skrze sociální sítě, v době mého výzkumu skrze Facebook. Tato komunikace je vedena **neformálně**. Výsledky práce projektu jsou propagovány skrze grafiky, do nichž jsou zpracovány ukázky hodnocených výroků a tzv. skóre, tedy srovnání množství výroků hodnocených jednotlivými kategoriemi v rámci hodnotící škály u politiků vystupujících v politickém komunikátu. Nejedná se tedy o mediální zkratku, ale produkt představitelů projektu určený k propagaci jejich práce. Tento typ prezentace práce projektu skýtá dvě úskalí – prezentované výroky bývají nezdánlivě pro účely jejich grafického zpracování kráceny, což může mít vliv na jejich interpretaci, „pravdivostní“ skóre zase prezentuje kvalitativní hodnocení výroků jako kvantitativní. Tohoto zkreslení si je koordinátor projektu vědom a bere ho jako nutnou daň za to, aby čtenáře přiměl k bližšímu studiu odůvodnění hodnocených výroků. Sociální sítě jsou také hlavním kanálem pro příjem zpětné vazby na hodnocení.

Jiný, o poznání **formálnější způsob prezentace** uplatňují jeho zástupci na webových stránkách projektu. Vykazuje řadu žurnalistických znaků (např. používání varianty domicilu nebo oddělení „komentářových“ příspěvků od těch „zpravodajských“), jejich prostřednictvím je patrná snaha přiblížit se masmédiím. Svou autoritu ve vztahu k nim projekt buduje skrze finanční a organizační nezávislost, osobní kontakt koordinátora s novináři a prezentaci výsledků práce projektu v masmédiích. K masmédiím zastává koordinátor ambivalentní postoj, proti některým se vymezuje (práci se zdroji některých jejich zástupců považuje za nedostatečnou a přeznačování výroků hodnocených jako *nepravdivé* na *lživé* považuje za zkreslující), s jinými aktivně spolupracuje. Kvůli uplatňování kritérií objektivit a reprezentativního zastoupení politiků stojí zejména o spolupráci s těmi veřejnoprávními. Fact-checking považuje za jednu z činností novinářů, kterou ovšem česká masmédiá v reálné praxi příliš neuplatňují, a svou aktivitou proto projekt jejich práci dotuje.

Od politiků si koordinátor na rozdíl od zástupců masmédií drží odstup, aby projekt nemohl být nařčen z ovlivnění hodnocení. Na druhou stranu oceňuje, když politici na výsledky fact-checkingu projektu Demagog.cz veřejně upozorňují.

Vymezení fact-checkingu oproti dalším činnostem zaměřeným na ověřování politických výroků

Pozici fact-checkingu v českém prostředí popíši na základě jeho srovnání s dalšími činnostmi zaměřenými na ověřování politických výroků.

Během mého výzkumu se koordinátor zřetelně vymezil proti projektům, které se věnují **boji s dezinformacemi**. V kontextu prezidentské kampaně zmínil např. projekt Popravdě.cz. Důvodem je skutečnost, že zatímco Demagog.cz ověřuje všechny faktické politické výroky, tyto projekty si k ověření vybírají pouze ty výroky, jejichž zdroj předem identifikovali jako dezinformačního původu. Metody ověřování uplatňované na portále Demagog.cz tedy koordinátor chápe jako objektivnější. Oba typy projektů se liší také tím, co ověřují. Zatímco představitelé portálu Demagog.cz se zaměřují na ověření vybraných výroků, projekty bojující s dezinformacemi se nezdá, že věnují celým dezinformačním narativům. Předpokládají, že se v různých podáních šíří i mezi politiky, ale nutně neidentifikují jejich konkrétního autora. Opakování některých tvrzení si uvědomují i zástupci projektu Demagog.cz tím, že některé výroky typizují jako tzv. stejné. Určení dezinformačního původu výroků je ale vedlejším produktem jejich ověřování. Hlavním cílem fact-checkingu na portále Demagog.cz je spíše určení, nakolik konkrétní politik nesoucí díl odpovědnosti vůči svým voličům vystupuje v souladu s veřejně dostupnými zdroji.

Jisté podobnosti s fact-checkingem vykazuje také **investigativní žurnalistika**. Předmět jejich ověřování je ovšem odlišný. Investigativní žurnalistika se zaměřuje na popis celých politických kauz, z nichž mohou faktické výroky odrážet pouhý střípek, navíc nemusí být závislé na jejich zpracování v masmédiích. Právě kvůli šíři záběru mohou investigativní novináři popisovat motivace jednotlivých politiků ve sledovaných kauzách, proto se k nim již nesnaží přistupovat nezaujatě. Portál Demagog.cz se ve svých hodnocení opírá téměř výhradně o veřejně dostupné zdroje, úsilí investigativců je naopak zaměřeno na odkrývání neveřejných informací. V tomto aspektu se tedy mohou obě činnosti doplňovat. Informace, které portál Demagog.cz k vybraným výročkům zprostředkovává, nejsou nové, ale mohou čtenářům pomoci se v záplavě dostupných informací lépe zorientovat.

Jak jsem popsala výše, portál Demagog.cz je vystavěn jako databáze faktických výroků politiků, což vede k tomu, že koordinátor projektu má tendenci ho prezentovat jako soustavnou analýzu politikových vystoupení. Skutečnost, že jsou politické komunikáty atomizovány do

jednotlivých faktických výroků a poté jsou spolu s jejich hodnocením a jeho odůvodněním podle chronologického hlediska shlukovány pod jménem politika, ovšem nezakládá **kritickou analýzu jeho politické ideologie**. Ideologické podhoubí fact-checking odhalit neumožňuje, protože termíny, fráze a obráty ani politikova argumentace nejsou v rámci odůvodnění soustavně brány v potaz. Pouze si občas vyžádají krátký komentář. Hodnocení tak málokdy přesahují rámec situace, v němž výrok zazněl.

Závěr

V hodnoceních portálu Demagog.cz se promítá **specifické pojetí pravdivosti**. *Pravda* a *nepravda* se v něm stávají extrémními hodnotami na škále. Pokud jsou tedy některé z výroků označeny jako tzv. vzájemně se doplňující, odpovídá tomu i kategorizace. Hodnoticí kategorie ovšem nejsou konstruovány jen dvěma vzájemně si oponujícími mluvčími, ale podílí se na nich např. i moderátor tím, jaká témata do diskuze vnáší a jak otázky formuluje. Hodnocení také odráží stav aktuálně dostupných informací. Představitelé portálu Demagog.cz posilují konzistentnost svých hodnocení tím, že je zpětně upravují.

Nutnost vždy z politického komunikátu vybrat faktický výrok vede ke **kompromisům při zprostředkování jejich bezprostředního i širšího kontextu**, což je často spojeno s omezenou srozumitelností hodnocení. Ke kompenzaci tohoto nedostatku koordinátor využívá různé kontextualizační nástroje (zprostředkování návaznosti přímo ve výroku nebo v jeho odůvodnění), ale rekonstruovat kontext se mu daří jen omezeně, a ověřování tak nezřídka působí netransparentně.

V souladu s **kritikou epistemologie fact-checkingu** politologů Uscinského a Butlera (2013) můj výzkum doložil, že kritéria pro výběr výroků jsou širší než deklarovaná a problematické je také spojení vícera faktických tvrzení do jednoho výroku, protože v řadě případů není jasné, kterému faktu bude v celkovém hodnocení přikládána největší váha.

Fungování fact-checkingu na portále Demagog.cz se neobejde bez několika základních **idealizací**: První vychází z toho, že všechna veřejná tvrzení politiků by mělo být možné ověřit na základě veřejně dostupných zdrojů. Druhá idealizace se zakládá na přesvědčení, že ke všem faktickým výroků politiků je možné ve většině případů přiřadit primární zdroj dostupný on-line. Třetí idealizace stojí na předpokladu, že jednotlivá fakta lze vypreparovat z vyjádření politiků a „očistit“ je od názorové složky sdělení.

Jak tento dizertační výzkum ukázal, limity fact-checkingu provozovaného na portále Demagog.cz kopírují **obecné limity fact-checkingu**. Více než na jiných fact-checkingových projektech je ovšem v jeho rámci kladen důraz na zřeknutí se soudů ohledně motivací autorů výroků a na výběru (až na stanovené výjimky) skutečně všech faktických výroků.

Hlavním problémem současnosti není skutečnost, že politici ve svých veřejných vystoupení pronášejí *nepravdivá* či *zavádějící* tvrzení ani že tato tvrzení početně převažují nad těmi, která jsou založena na *pravdě*, ale to, že vztah veřejnosti k politice se z racionální roviny přesouvá do roviny emocionální a z faktů se stává veličina, na níž jim přestává záležet. Postup politiků v nakládání s fakty navíc není ve většině případů tak přímočarý jako veřejné lhaní. Dezinformace jsou totiž spíše výsledkem manipulace, jejíž součástí jsou drobné pravdy s vymyšlenou či zkreslenou nadstavbou (kol. autorů MV ČR 2020). Jedinou hybnou silou, která tento vývoj může zvrátit, je kritické myšlení založené na orientaci v tom, co je reálnou motivací politiků v nakládání s mocí.

Západní fact-checkingové projekty již prošly sebereflexí (Sippitt, Moy 2020) a tuto nedostatečnost zohlednily snahou více se aktivně angažovat v posilování politické i voličské odpovědnosti, ne pouze uveřejňovat výsledky fact-checkingu. Kromě edukace mladé generace a vystupování v masmédiích ovšem k této angažovanosti projekt Demagog.cz nedisponuje žádnými nástroji.

Fact-checking v podobě, jak jsem ho měla možnost zachytit během svého výzkumu, slouží k lepší orientaci v záplavě informací, nabízí tedy užitečnou pomůcku lidem, kteří dbají o své kritické myšlení, ale nikoliv řešení neduhů postpravdivé politiky.

Literatura

AUER, P. (2014) Jazyková interakce. Praha: NLN.

CLIFT, R. (2016) Conversation Analysis. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.

CRABTREE, A. – NICHOLS, D. M. – O'BRIEN, J. – ROUNCEFIELD, M. – TWIDALE, M. B. (2000) Ethnomethodologically Informed Ethnography and Information System Design. *Journal of American Society of Information Sciences*, 51(7), 666–682.

DELAMONT, S. (2004) Ethnography and Participant Observation. In: SEALE, C. – GOBO, G. – GUBRIUM, J. F. – SILVERMAN, D. (eds) *Qualitative Research practice*. London – Thousand Oaks – New Dehli: Sage, 217–229.

GALTUNG J. – RUGE M. H. (1965). The Structure of Foreign News: The Presentation of Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspaper. *Journal of Peace Research* 2(1): 64–91.

GEERTZ, C. (2000) Zhuštěný popis: K interpretativní teorii kultury. In: Geertz C. *Interpretace kultur: Vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 13–42.

GRAVES, L. (2016) Deciding What's True: The Rise of Political Fact-Checking in American Journalism. New York: Columbia University Press.

HEATH, C. – HINDMARSH, J. – LUFF, P. (2010) Video in Qualitative Research: Analysing Social Interaction in Everyday Life. London: Sage.

Kol. autorů. Definice dezinformací a propagandy. Ministerstvo vnitra ČR. [Cit. 28. 7. 2022] Dostupné na: <https://www.mvcr.cz/cthh/clanek/definice-dezinformaci-a-propagandy.aspx>.

POMERANTZ, A. (1986) Extreme case formulations: Way of legitimizing claims. *Human Studies* 9, 219–229.

SIPPITT, A. – MOY, W. (2020) Fact-Checking is About What We Change Not Just Who We Reach. *The Political Quarterly* 91(3), 592–595.

TUMA, R. – SCHNETTLER, B. – KNOBLAUCH, H. (2013) Videographie: Einführung in die interpretative Videoanalyse sozialer Situationen. Wiesbaden: Springer.

USCINSKI J. E. – BUTLER R. W. (2013) The Epistemology of Fact-Checking. *Critical Review* 25(2), 162–180.

VERSCHUEREN, J. (2000). Notes on the role of metapragmatic awareness in language use. *Pragmatics* 10(4), 439–456.

Odborný životopis

Oblasti odborného zájmu

- etnometodologicky poučená etnografie
- etnometodologická konverzační analýza
- členská kategorizační analýza

Dosažené vzdělání

říjen 2011 – září 2014

Magisterské studium oboru Český jazyk – specializační studium

(Institut českého jazyka a teorie komunikace, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Náměstí Jana Palacha 2, Praha 1)

Magisterská práce (školitel Mgr. P. Kaderka, Ph.D.): Krystalizace historických okamžiků v mediálních dialogických sítích: Etnometodologická analýza českého mediálního diskurzu

říjen 2010 – červen 2014

Magisterské studium oboru Mediální studia

(Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, Smetanovo nábřeží 6, Praha 1)

Magisterská práce (školitel PhDr. O. Šoltys, CSc.): Mezikulturní masová komunikace a hledání dokonalého jazyka

Zahraniční studijní pobyt

září 2013 – leden 2014

Semestrální studijní pobyt v rámci programu ERASMUS

(Institut für Slawistik, Universität Wien, Spitalgasse 2, Vídeň)

Relevantní publikační činnost

Krystalizace historického okamžiku v mediální dialogické síti: Etnometodologická analýza kauzy lhaní politika Haška. *Studie z aplikované lingvistiky* 2017, 7, 86–106.

Neklasický průvodce klasickým věděním o jazykové interakci. (Recenze českého překladu knihy Petra Auera *Jazyková interakce*) *Naše řeč* 2016, 99(1), 45–49.

Relevantní konferenční činnost

Ústní prezentace příspěvku „**Role členské kategorizace v diskuzi o kvótách pro přijetí uprchlíků v českém politickém diskurzu**“ na konferenci Lingvistika Praha 2015. Příspěvek byl publikován v internetovém sborníku dostupném na: http://lingvistikapraha.ff.cuni.cz/sbornik/2015/Tesarova_LP2015.pdf [Cit. 22. 3. 2022].

Ústní prezentace příspěvku „**Rozhovor s ministryní Hanákovou v Událostech, komentářích z perspektivy konverzační analýzy a kritické analýzy diskurzu**“ na konferenci Lingvistika Praha 2013. Příspěvek byl publikován v internetovém sborníku dostupném na: <http://lingvistikapraha.ff.cuni.cz/node/178> [Cit. 22. 3. 2022].

Relevantní lektorské aktivity

Zimní semestr 2016/2017

Výuka semináře Český jazyk pro odborný diskurz pro neoborové studenty bakalářského studia na Filozofické fakultě

(Institut českého jazyka a teorie komunikace, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Náměstí Jana Palacha 2, Praha 1)

Letní semestr 2016

Výuka semináře Stylistika a analýza textu pro studenty bakalářského studia oboru Český jazyk a literatura

(Institut českého jazyka a teorie komunikace, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Náměstí Jana Palacha 2, Praha 1)

Praha 18. 8. 2022

Kristýna Poulová